

SAM HARRIS

Sfârșitul credinței

Religie, teroare și viitorul rațiunii

Traducere din limba engleză de
ALEXANDRU ANGHEL

EDITURA HERALD

București

CUPRINS

1. Rațiunea în exil	9
2. Natura credinței	50
3. În umbra lui Dumnezeu	81
4. Problema cu islamul	108
5. La apus de Eden	156
6. O știință a binelui și a răului	174
7. Experimente în planul conștiinței	211
Epilog	230
Postfață	235
Mulțumiri	244
Note	245

Capitolul 1

RĂȚIUNEA ÎN EXIL

Tânărul urcă în autobuz când mașina părăsește stația. Este îmbrăcat într-un palton. Sub palton ascunde o bombă. Are buzunarele pline de cuie, bile de rulment și otravă pentru șobolani.

Autobuzul este aglomerat și se îndreaptă spre centrul orașului. Tânărul se așază lângă o pereche de vârstă mijlocie. Așteaptă ca autobuzul să ajungă la stația următoare. Perechea așezată lângă el pare că vrea să își cumpere un frigider nou. Femeia se hotărâse asupra unui model, dar soțul ei este îngrijorat că va fi prea scump. Îi arată un altul în broșura pe care aceasta o ține deschisă în poală. Începe să se zărească stația următoare. Ușile autobuzului se deschid. Femeia observă că modelul ales de soțul ei nu încapă în spațiul de sub dulapurile din bucătărie. Ultimele locuri rămase libere sunt ocupate de noi călători și lumea începe să se aglomereze pe culoar. Autobuzul este acum plin. Tânărul surâde. Apasă un buton și se distruge pe sine, perechea de lângă el și alte douăzeci de persoane aflate în autobuz. Cuiele, bilele de rulment și otrava fac alte victime pe stradă și în mașinile din jur. Totul a decurs conform planului.

Părinții tânărului află nu după multă vreme ce s-a întâmplat. Cu toate că sunt îndurerați de pierderea unui fiu, simt o mândrie extraordinară pentru ce a făcut. Știu că el se află în rai și că a pregătit drumul pentru momentul când îl vor urma. Totodată, acesta și-a trimis victimele în iad pentru eternitate. Este o dublă victorie. Vecinii consideră fapta acestuia demnă de a fi sărbătorită și îi onorează pe părinții tânărului dăruindu-le mâncare și bani.

Acestea sunt faptele. Este tot ce știm cu certitudine despre acest tânăr. Putem deduce altceva despre el pornind de la comportamentul său? Era îndrăgît la școală? Era bogat sau era sărac? Avea o inteligență inferioară sau una superioară? Faptele sale nu ne oferă niciun indiciu. Avea o educație universitară? Îl aștepta un viitor strălucit ca inginer? Comportamentul său nu răspunde la întrebări de acest fel și nici la sute de alte întrebări asemănătoare¹. Atunci de ce este atât de ușor să ghicești – ba chiar ai putea să pariezi chiar pe propria viață – care este religia tânărului?²

O credință este o pârghie care, odată acționată, mișcă aproape tot ce alcătuiește viața unei persoane. Ești un om de știință? Un liberal? Un rasist? Acestea nu sunt decât specii de credințe în acțiune. Credințele pe care le ai îți definesc viziunea asupra lumii, îți dictează comportamentul, îți determină răspunsul emoțional față de alte ființe umane. Dacă ai vreo îndoială, gândește-te cât de repede îți se va schimba experiența dacă ajungi să crezi una dintre următoarele propoziții:

1. Ai doar două săptămâni de trăit.
2. Ai câștigat la loterie un premiu de o sută de milioane de dolari.
3. Extraterestrii ți-au implantat un receptor în craniu și îți manipulează gândurile.

Acestea nu sunt decât cuvinte – până când crezi în ele. Din acel moment, devin parte din însăși funcționarea minții tale, determinându-ți dorințele, temerile, așteptările și propriul comportament ulterior.

Se pare însă că unele dintre cele mai prețuite credințe pe care le avem despre lume au o problemă: ne pot face, în mod inexorabil, să ne ucidem unii pe ceilalți. O privire aruncată asupra istoriei sau asupra paginilor oricărui ziar ne demonstrează că ideile care separă un grup de ființe umane de un altul, aducându-le împreună doar pentru a se

masacra, își au în general rădăcinile în religie. Dacă specia noastră va ajunge vreodată să se extermine prin intermediul războiului, asta nu se va întâmpla pentru că a fost scris în stele, ci pentru că a fost scris în cărțile noastre; viitorul nostru este determinat de ceea ce facem în prezent cu termeni precum „Dumnezeu“, „paradis“ și „păcat“.

Situația noastră este următoarea: cea mai mare parte a oamenilor din această lume sunt de părere că Creatorul acestui univers a scris o carte. Din nefericire, avem la îndemână multe cărți de acest fel, iar fiecare dintre ele are pretenția că este infailibilă. Oamenii tind să se organizeze în facțiuni pornind mai degrabă de la afirmațiile incompatibile făcute în aceste cărți, decât de la limbă, culoarea pielii, locul nașterii sau orice alt criteriu tribal. Fiecare dintre aceste cărți își îndeamnă cititorii să adopte o serie de credințe și practici, dintre care unele sunt benigne, iar cele mai multe nu. Toate se află însă într-un acord pervers asupra unui punct de importanță fundamentală: Dumnezeu nu sprijină „respectul“ pentru alte credințe sau pentru concepțiile necredincioșilor. Deși toate credințele au fost atinse într-o circumstanță sau alta de spiritul ecumenismului, principiul central al fiecărei tradiții religioase susține că toate celelalte sunt eronate sau, în cel mai bun caz, periculos de incomplete. Intoleranța este astfel intrinsecă oricărui crez religios. Din momentul în care o persoană crede – crede *cu adevărat* – că anumite idei pot duce la fericirea veșnică sau la antiteza acesteia, ea nu poate tolera posibilitatea că aceia la care ține se pot abate de la calea cea dreaptă din pricina influenței necredincioșilor. Certitudinea că există o viață de apoi este pur și simplu incompatibilă cu toleranța în cea de acum.

Observațiile de acest gen prezintă însă o problemă imediată, pentru că în momentul de față, în întreaga noastră cultură este tabu să critici credința unei persoane. Liberalii și conservatorii au atins un consens rar în această privință: credințele religioase depășesc pur și simplu orizontul oricărui discurs rațional. Se consideră o dovadă de nechibzuință să critici ideile unei persoane despre Dumnezeu, în schimb îi poți critica fără probleme ideile despre fizică sau istorie.

De aceea, de obicei nu se ia în considerare rolul jucat de credință în actul unui sinucigaș musulman care se aruncă în aer împreună cu douăzeci de nevinovați, pe o stradă din Ierusalim. Motivele sale trebuie să fi fost politice, economice sau complet personale. Oamenii disperăți ar face lucruri oribile chiar și fără credință. Credința însăși este exonerată întotdeauna și pretutindeni.

Dar tehnologia are propriul mod de a crea noi imperative morale. Progresele noastre tehnologice în arta războiului au ajuns să transforme diferențele noastre religioase – și astfel *credințele* noastre religioase – într-un lucru antitetic supraviețuirii. Nu mai putem ignora faptul că miliarde dintre semenii noștri cred în metafizica martiriului, în adevărul literal al Apocalipsei sau în oricare altă idee fantastică rumegată vreme de milenii de mintea credincioșilor, pentru că acum semenii noștri sunt înarmați cu arme chimice, biologice și nucleare. Nu încapе îndoială că aceste dezvoltări marchează faza terminală a credulității noastre. Cuvinte precum „Dumnezeu“ și „Allah“ trebuie să urmeze calea lui „Apollo“ și „Baal“, altfel ne vor nimici lumea.

Câteva minute petrecute în cimitirul ideilor eronate ne vor sugera că astfel de revoluții conceptuale sunt posibile. Să luăm în considerare exemplul alchimiei: aceasta a fascinat ființele umane vreme de peste un mileniu, dar astăzi cineva care pretinde a fi un alchimist practicant cu greu va fi considerat calificat pentru a deține o poziție de responsabilitate în societatea noastră. Religia bazată pe credință ar trebui să urmeze aceeași cale către perimare.

Care este alternativa la religie așa cum o cunoaștem? Se dovedește că aceasta nu este întrebarea corectă. Chimia nu a fost o „alternativă“ la alchimie; a fost un salt complet de la cea mai mare ignoranță la cunoașterea reală³. Vom descoperi că, la fel ca în cazul alchimiei, faptul de a vorbi despre o „alternativă“ la credința religioasă înseamnă a nu înțelege cum stau lucrurile.

Desigur, credincioșii sunt distribuiți pe un continuum destul de clar: unii găsesc consolare și inspirație într-o tradiție spirituală spe-

cifică, rămânând totodată dedicați toleranței și diversității, în timp ce alții ar arde Pământul până la cenușă dacă astfel ar putea nimici o erezie. Cu alte cuvinte, există persoane religioase *moderate* și *extremiste*, iar diferitele lor pasiuni și proiecte nu ar trebui confundate. Una dintre temele centrale ale acestei cărți este totuși aceea că persoanele religioase moderate sunt la rândul lor purtătoare ale unei dogme teribile: își închipuie că drumul spre pace va fi bătătorit când vom învăța cu toții să respectăm credințele nefondate ale celorlalți. Sper că voi reuși să demonstrez că acest ideal de toleranță religioasă – născut din ideea că fiecare ființă umană ar trebui să aibă libertatea de a crede ce dorește despre Dumnezeu – este una dintre principalele forțe care ne împing către abis.

Ne-a luat destul de mult să recunoaștem cât de mult perpetuează credința religioasă comportamentul inuman al omului față de om. Nu este surprinzător, din moment ce mulți dintre noi încă sunt de părere că credința este o componentă esențială a vieții umane. În momentul de față, există două mituri care mențin credința dincolo de critica rațională și care par să alimenteze atât extremismul religios, cât și moderația: (1) cei mai mulți dintre noi cred că oamenii pot obține lucruri bune din credința religioasă (de exemplu, comunități puternice, un comportament etic, experiență spirituală), lucruri care nu pot fi obținute într-un alt mod; (2) mulți dintre noi cred, de asemenea, că lucrurile îngrozitoare săvârșite uneori în numele religiei nu sunt produsul *credinței* în sine, ci al unei laturi inferioare a naturii noastre – al unor forțe precum lăcomia, ura și frica –, cel mai bun (și poate chiar singurul) remediu împotriva acestei laturi fiind însăși credința religioasă. Aceste două mituri, luate împreună, par să ne fi imunizat complet în fața erupțiilor de raționalitate din discursul public.

Multe persoane religioase moderate par să fi pornit pe înalta cale a pluralismului, afirmând validitatea egală a tuturor credințelor, dar printr-o astfel de luare de poziție aceștia încep să nu mai observe afirmațiile iremediabil sectare ale fiecărei credințe în parte. Câtă vreme creștinul crede că numai frații săi botezați vor fi mântuiți

în Ziua Judecării, nu are cum să „respecte“ credințele celorlalți, căci știe că flăcările iadului au fost alimentate chiar de aceste idei și că își așteaptă victimele chiar în aceste clipe. Atât musulmanii, cât și evreii adoptă aceeași perspectivă arogantă asupra propriilor demersuri și au petrecut milenii la rând reiterând cu pasiune erorile altor credințe. Este inutil să mai spun că toate aceste sisteme rivale de credințe sunt la fel de bine păzite de dovezile raționale.

Și totuși intelectuali atât de diverși precum H.G. Wells, Albert Einstein, Carl Jung, Max Planck, Freeman Dyson și Stephen Jay Gould au afirmat că războiul dintre rațiune și credință s-a încheiat cu multă vreme în urmă. Potrivit acestei perspective, nu este nevoie să existe o coerență a credințelor pe care le avem despre univers. Poți fi creștin cu frică de Dumnezeu duminica și om de știință începând de luni, fără să ții cont de bariera ce pare să se fi creat în mintea ta în timp ce dormeai. S-ar părea că și capra, și varza și-au găsit același loc sub soare. După cum vor ilustra primele capitole ale acestei cărți, faptul că ne putem permite să gândim în acest fel se întâmplă doar pentru că Biserica a fost înăbușită politic în Occident. În locuri în care savanții încă mai pot fi lapidați până la moarte pentru că s-au îndoit de adevărul Coranului, ideea lui Gould de „înțelegere frățească“ între credință și rațiune ar fi o mostră de delir⁴.

Asta nu înseamnă că cele mai profunde preocupări ale credincioșilor, fie ei moderați sau extremiști, sunt triviale sau chiar greșite. Nu încapă îndoială că cei mai mulți dintre noi au nevoi emoționale și spirituale care sunt acum satisfăcute – oricât de pieziș s-ar manifesta și oricât de înfiorător ar fi prețul plătit – de către religiile instituite. Iar acestea sunt nevoi pe care simpla înțelegere – științifică sau de altă natură – a lumii noastre nu le va suplini niciodată. Există în mod clar o dimensiune sacră a existenței noastre, și e foarte posibil ca armonizarea cu aceasta să fie cel mai înalt țel al vieții umane. Dar vom descoperi că, pentru a realiza aceste lucruri, nu este nevoie să credem în afirmații netestabile, cum ar fi aceea că Isus s-a născut dintr-o fecioară sau că în Coran este conținut cuvântul lui Dumnezeu.

Mitul „moderației“ religioase

Ideea că oricare dintre religiile noastre reprezintă cuvântul infailibil al Singurului și Adevăratului Dumnezeu necesită, chiar și pentru simplul fapt de a o întreține, ignorarea masivă și enciclopedică a istoriei, mitologiei și artei, având în vedere că ritualurile, credințele și iconografia fiecăreia dintre religiile noastre trădează secole de influențe reciproce. Oricare le-ar fi originea imaginată, doctrinele religiilor moderne nu sunt mai fundamentate decât cele care, din lipsă de adepți, au fost aruncate la lada de gunoi a mitologiei cu mii de ani în urmă; întrucât există la fel de multe dovezi pentru a justifica credința în existența literală a lui Iahve și a Satanei câte existau pentru a-l menține pe Zeus urcat pe tronul său de pe munte sau pe Poseidon, în mările pe care le tulbura.

Potrivit unui sondaj Gallup, 35 de procente dintre americani cred că Biblia este cuvântul literal și infailibil al Creatorului Universului⁵. Alte 48 de procente cred că este cuvântul „inspirat“ al lui Dumnezeu, la fel de infailibil, deși unele pasaje trebuie să fie interpretate în mod simbolic pentru ca adevărul să fie scos la iveală. Mai rămân doar 17 procente dintre noi care nu sunt înclinați să creadă că un Dumnezeu personal, în înțelepciunea sa infinită, s-a deranjat să producă acest text sau că, în plus, a creat Pământul împreună cu cele 250 000 de specii de gândaci care îl populează. Un total de 46 de procente dintre americani au o perspectivă literalistă asupra creației (40 de procente cred că Dumnezeu a ghidat creația pe un parcurs de milioane de ani). Ceea ce înseamnă că există 120 de milioane de oameni care situează Big Bangul cu 2 500 de ani *după* perioada în care babilonienii și sumerienii au învățat să fermenteze berea. Dacă acceptăm rezultatele sondajelor, aproape 230 de milioane de americani cred că o carte care nu dă dovadă nici de unitate stilistică și nici de coerență internă a fost scrisă de o divinitate omniscientă, omnipotentă și omniprezentă. Cu siguranță, un sondaj axat pe hindușii, musulmanii și evreii de pe cuprinsul globului va genera rezul-

tate similare, revelându-ne faptul că noi, ca specie, am ajuns să fim aproape cu desăvârșire intoxicați de propriile mituri. Cum s-a întâmplat că, în această sferă a vieții noastre, ne-am convins că propriile credințe despre lume se pot menține complet ferite de orice ingerință a rațiunii și a dovezilor?

Având în vedere acest peisaj cognitiv destul de surprinzător, este cu atât mai necesar să decidem ce înseamnă să fii o persoană religioasă „moderată“ în secolul al XXI-lea. Moderații oricărei credințe sunt nevoiți să interpreteze liber (sau pur și simplu să ignore) multe dintre canoanele adoptate de credința lor, dat fiind că își doresc să trăiască în lumea modernă. Nu încapе îndoială că aici intervine o realitate economică obscură: societățile tind să fie considerabil mai puțin productive de fiecare dată când un număr mare de persoane încetează să fabrice produse și se apucă să-și ucidă clienții și creditorii pentru erezie. Primul lucru de observat la moderații care se îndepartează de interpretarea literală a Scripturilor este faptul că inspirația acestei atitudini nu vine din Scripturi, ci din dezvoltările culturale care au făcut din ce în ce mai greu de acceptat multe dintre afirmațiile divine exprimate în textele respective. În America, moderația religioasă este întărită și mai mult de faptul că cei mai mulți creștini și evrei nu citesc Biblia în întregime și astfel nu au idee cu câtă vigoare își dorește Dumnezeu lui Avraam să elimine erezia. O singură privire aruncată asupra Deuteronomului ne arată că Dumnezeu știe foarte precis ce trebuie să faci dacă fiul sau fiica ta se întoarce de la un curs de yoga susținând credința în Krishna:

De te va îndemna în taină fratele tău, fiul tatălui tău, sau fiul mamei tale, sau fiul tău, sau fiica ta, sau femeia de la sânul tău, sau prietenul tău care este pentru tine ca sufletul tău, zicând: Haidem să slujim altor dumnezei, pe care tu și părinții tăi nu i-ați știut, dumnezeilor acelor popoare care locuiesc împrejurul tău, aproape sau departe de tine, de la un capăt până la celălalt al pământului, să nu te învoiești cu ei, nici să-i ascuți; să nu-i cruțe ochii tăi, să nu-ți fie milă de ei, nici să-i ascunzi; ci ucide-i; mâna ta să fie înaintea tutu-

ror asupra lor, ca să-iucidă, și apoi să urmeze mâinile a tot poporul. Să-i ucizi cu pietre până la moarte, că au încercat să te abată de la Domnul Dumnezeuul tău. (Deut. 13:6-11)

Cu toate că lapidarea copiilor pentru acuzația de erezie nu mai este la modă în țara noastră, nu vei auzi niciun creștin și niciun evreu moderat susținând o lectură „simbolică” a vreunui pasaj de acest fel. (De fapt, se pare că într-un pasaj din Deuteronomul 12:32, Dumnezeu însuși te blochează în mod explicit: „Toate câte vă poruncesc siliți-vă să le împliniți și nici să adaugi și nici să lași ceva din ele“.) Pasajul citat mai sus este la fel de canonic ca orice alt pasaj din Biblie, iar Sfânta Scriptură nu poate fi împăcată cu lumea modernă decât ignorând astfel de barbarii. Aceasta reprezintă o problemă pentru „moderația” religioasă, care nu poate fi susținută decât printr-o neglijare nerecunoscută a literei legii divine.

Singurul motiv pentru care cineva este „moderat” în prezent, în chestiuni ce țin de credință, este acela că a asimilat unele dintre roadele ultimilor două mii de ani de gândire umană (politică democratică⁶, progrese științifice pe toate fronturile, preocuparea pentru drepturile omului, sfârșitul izolării culturale și geografice etc.). Porțile prin care se iese din literalismul Scripturilor nu se deschid din *interior*. Moderația pe care o vedem la nonfundamentațiști nu este un semn că propria lor credință a evoluat, ci este mai degrabă produsul nenumăratelor lovituri de ciocan ale modernității, care au pus la îndoială anumite dogme ale credinței. Iar printre aceste dezvoltări s-a numărat apariția tendinței de a valoriza dovezile și de a ne lăsa convingși de o afirmație în măsura în care aceasta este susținută de dovezi. Chiar și cele mai fundamentaliste persoane trăiesc în această privință ținând cont de lumina rațiunii, diferența fiind aceea că mintea lor pare să se fi compartimentat pentru a asimila abundența de afirmații despre adevăr conținute de propria credință. Spune-i unui creștin credincios că soția îl înșală sau că înghețata te poate face invizibil și probabil că îți va cere să aduci dovezi, așa cum ar face ori-

cine altcineva, și se va lăsa convins numai în măsura în care i le vei prezenta. Spune-i însă că textul cuprins în cartea pe care o ține pe noptieră a fost scris de o divinitate invizibilă, care îl va pedepsi cu focul veșnic dacă nu va accepta toate afirmațiile sale incredibile despre univers, iar omul nu pare să aibă nevoie de vreo dovadă pentru a le crede.

Moderația religioasă este generată de faptul că până și persoana cea mai puțin educată dintre noi pur și simplu știe mai multe despre anumite lucruri decât știa oricine cu 2 000 de ani în urmă, iar o mare parte din această cunoaștere este incompatibilă cu Scriptura. Cei mai mulți dintre noi, auzind câte ceva despre descoperirile medicale din ultima sută de ani, nu mai echivalăm procesul unei boli cu păcatul sau cu posedarea demonică. Având o idee despre distanțele reale dintre obiectele care ne populează universul, majoritatea dintre noi (jumătate dintre noi, de fapt) nu mai credem cu adevărat că toate acestea au fost create în urmă cu 6 000 de ani (cu lumina stelelor îndepărtate aflându-se deja în drum spre Pământ). Astfel de concesii făcute modernității nu sugerează cătuși de puțin existența unei compatibilități între credință și rațiune sau că tradițiile noastre religioase sunt deschise în principiu noilor descoperiri; nu ne arată decât că utilitatea ignorării (sau „reinterpretării”) anumitor articole de credință este acum copleșitoare. Orice persoană transportată cu avionul într-un oraș îndepărtat pentru a se supune unei operații pe cord admite, cel puțin tacit, că, din vremea lui Moise până acum, am învățat câteva ceva despre fizică, geografie, inginerie și medicină.

Așadar, aceste texte nu și-au menținut nicidecum integritatea odată cu trecerea timpului, ci doar au fost editate în mod eficient prin neglijarea anumitor pasaje. Cea mai mare parte din ce a rămas – „părțile bune” – a fost scutită de această filtrare pentru că încă nu dispunem de o înțelegere cu adevărat modernă a intuițiilor noastre etice și a capacității noastre de a avea experiențe spirituale. Dacă am fi înțeles mai bine funcționarea creierului uman, am fi descoperit, fără îndoială, conexiuni între stările noastre de conștiință, comportamentul

manifestat și diferitele moduri în care ne folosim atenția. Ce face ca o persoană să fie mai fericită decât o alta? De ce iubirea duce la fericire mai mult decât ura? De ce preferăm frumusețea în locul urâteniei și ordinea în locul haosului? De ce ne simțim atât de bine când zâmbim și când râdem, și de ce aceste experiențe apropie în general oamenii? Este eul o iluzie și, dacă da, ce implicații are acest lucru pentru viața omului? Există viață după moarte? Acestea sunt întrebări ce pot fi adresate până la urmă unei științe avansate a minții. Dacă vom dezvolta vreodată o astfel de știință, cele mai multe dintre textele noastre religioase le vor fi la fel de folositoare misticilor pe cât de folositoare le sunt acum astronomilor.

Cu toate că moderația religioasă poate părea o poziție destul de rezonabilă pentru a fi susținută, în lumina lucrurilor pe care le-am aflat (și nu le-am aflat) despre univers, moderația religioasă nu ne oferă nicio protecție împotriva extremismului și a violenței religioase. Din perspectiva celor care vor să urmeze litera Scripturii, persoanele religioase moderate nu sunt altceva decât fundamentalști ratați. Cel mai probabil, aceștia vor sfârși în iad, alături de restul necredincioșilor. Problema pe care moderația religioasă o reprezintă pentru noi toți este că nu permite o atitudine suficient de critică față de literalismul religios. Nu putem spune că fundamentalștii sunt nebuni, pentru că ei nu fac decât să pună în practică libertatea credinței; nu putem nici măcar să spunem că se înșală în termeni *religioși*, deoarece cunoașterea lor despre Scriptură este inegalabilă. Tot ce putem spune, ca persoane religioase moderate, este că nu ne place prețul personal și social pe care ni-l cere adoptarea completă a Scripturii.

Moderația nu este o nouă formă de credință și nici măcar o nouă specie de exegeză scripturară, ci doar o capitulare în fața unei serii de interese mult prea umane, care în principiu nu au nimic de-a face cu Dumnezeu. Moderația religioasă este produsul cunoașterii *seculare* și al *ignoranței* scripturare, fiind lipsită de acea bună-credință, în termeni religioși, care să o așeze la același nivel cu fundamentalismul⁷. Chiar și textele sunt lipsite de echivoc în această privință:

sunt perfecte în totalitate. Conform acestora, moderația religioasă nu pare să fie altceva decât o dovadă de nesupunere în fața legii lui Dumnezeu. Prin faptul că nu urmează litera textelor sacre și totodată tolerează iraționalitatea celor care fac acest lucru, persoanele religioase moderate trădează credința și rațiunea deopotrivă. Dacă dogmele credinței nu vor fi puse în discuție – de exemplu, pretenția că avem cunoștință de existența unui Dumnezeu și că știm ce dorește de la noi –, moderația religioasă nu va contribui cu nimic la scoaterea noastră din pustie.

Caracterul benign al majorității persoanelor religioase moderate nu ne sugerează că credința religioasă este mai măreață decât o cununie disperată a speranței cu ignoranța și nici nu garantează că nu vom plăti un preț îngrozitor limitând influența rațiunii în relațiile cu alte ființe umane. În măsura în care reprezintă o încercare de păstrare a elementelor din religia ortodoxă care mai pot fi considerate încă utile, moderația religioasă întoarce spatele unor abordări mai sofisticate ale spiritualității, eticii și construirii unor comunități solide. Adepții moderației religioase nu par să creadă că avem nevoie de o inovație și de o perspectivă radicală în aceste chestiuni, ci doar de diluarea unei filosofii din epoca fierului. În loc să ne centram creativitatea și raționalitatea pe probleme ce țin de etică, de coeziunea socială și chiar de experiența spirituală, moderații nu ne cer decât să ne relaxăm standardele de adeziune la vechile superstiții și tabuuri, pe de altă păstrând parte un sistem de credințe care a ajuns până la noi de la persoane ale căror vieți au fost pur și simplu devastate de propria ignoranță cu privire la lume. În ce altă sferă a vieții este considerată acceptabilă o astfel de supunere în fața tradiției? În medicină? În inginerie? Nici măcar politica nu suferă de anacronismul care domină perspectiva noastră asupra valorilor etice și asupra experienței spirituale.

Să presupunem că am putea învia un creștin educat din secolul al XIV-lea. Acesta s-ar dovedi a fi un ignorant desăvârșit, cu excepția chestiunilor ce țin de credință. Credințele sale despre geografie,

astronomie și medicină ar face să-i fie rușine chiar și unui copil, dar omul respectiv ar cunoaște mai mult sau mai puțin tot ce se poate ști despre Dumnezeu. Deși ar putea fi considerat nebun pentru credința sa că Pământul se află în centrul cosmosului sau că trepanația* constituie o practică medicală validă, ideile sale religioase ar fi în continuare ireproșabile. Există două explicații posibile pentru acest lucru: fie ne-am desăvârșit înțelegerea religioasă a lumii cu un mileniu în urmă – în timp ce pe toate celelalte fronturi cunoașterea era încă în stare embrionară –, fie religia, ca simplă păstrătoare a dogmei, reprezintă o sferă de discurs ce nu admite progresul. Vom vedea că există multe lucruri care susțin a doua perspectivă.

Oare credințele noastre religioase acumulează an de an tot mai multe date ale experienței umane? Dacă religia este orientată spre o sferă autentică a înțelegerii și a necesității umane, atunci ar trebui să cunoască *progresul*; doctrinele acesteia ar trebui să devină mai folosite și nu invers. Ca și în alte domenii, progresul în religie ar trebui să depindă de cercetarea *prezentă*, nu de simpla reiterare a unor doctrine din trecut. Oricare ar fi adevărul, acesta ar trebui să poată fi *descoperit* și descris în termeni care să nu reprezinte un afront deschis la adresa tuturor celorlalte lucruri pe care le cunoaștem despre lume. Potrivit acestui standard, întregul proiect al religiei pare perfect înapoiat. Religia nu poate supraviețui schimbărilor care au venit peste noi – schimbări culturale, tehnologice și chiar etice. Altfel, există puține motive pentru a crede că putem să-i supraviețuim.

Moderații nu vor să ucidă pe nimeni în numele lui Dumnezeu, dar vor să folosim în continuare cuvântul „Dumnezeu“ ca și cum am ști la ce ne referim.

* Trepanația este practica găuririi craniului uman. Dovezile arheologice sugerează că este una dintre cele mai vechi operații chirurgicale. Se presupune că era folosită în cazul epilepticilor și al bolnavilor mental într-o încercare de exorcizare a răului. Cu toate că astăzi încă există multe motive pentru a deschide craniul uman, printre acestea nu se mai numără speranța că un duh rău va folosi gaura respectivă ca punct de ieșire din corp.